

УДК 002.2=161.2:050(73)

Оксана Супрунок,старш. наук. співроб. НБУВ,
канд. філолог. наук**З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА:
ЖУРНАЛ «УКРАЇНСЬКА КНИГА» (США, 1971–1982)**

Публікацію присвячено ролі журналу «Українська книга» (Філадельфія, 1971–1982) в історії українського книгознавства.

Ключові слова: журнал «Українська книга» (Філадельфія, 1971–1982), українська діаспора, книгознавство, бібліографознавство, бібліотекознавство.

У 2010 р. у рамках наукової програми «Створення бази даних видань НАН України та електронних каталогів спеціалізованих фондів НБУВ» у відділі зарубіжної україніки (далі ВЗУ) НБУВ розпочато підготовку електронного реєстраційно-аналітичного каталогу періодичних видань української діаспори. Результатом цієї роботи буде доступ користувачів до електронної бази анотованого змісту всіх часописів, що зберігаються у ВЗУ. На нинішньому етапі це основна науково-прикладна робота відділу. Даний каталог розкриває зміст періодичних видань, які виходили за межами України. Наповнення їх – це матеріали до питань її історії, українознавства, книгознавства, й інших галузей гуманітаристики та універсальних знань. Інформація, (стратегічний ресурс), яку містять дані періодичні видання діаспори, унікальна, вона має неабияке історичне й наукове значення. Поки що вона не введена до наукового обігу в межах України. Раніше, до набуття Україною незалежності, ці видання не були в читацькому обігу, а зберігалися в закритих спецфондах. Каталог, який на даному етапі готується відділом, – фактично є першим етапом введення в науковий обіг даного інформаційного масиву. Таким чином, результатом роботи ВЗУ НБУВ буде доступ до електронної бази анотованого змісту всіх часописів діаспори, що зберігаються у ньому.

Паралельно з підготовкою електронного реєстраційно-аналітичного каталогу фонду журналів відділу ведеться їх наукове опрацювання. Особливий інтерес в контексті досліджуваної відділом проблематики становлять

книгознавчі журнали, їх місце в історії українського книгознавства, серед них журнал «Українська книга», який видавався українцями Америки у Філадельфії у 1972–1982 рр.

Філадельфійська «Українська книга» тематично й духовно пов'язана з книгознавчими і бібліографознавчими друкованими органами, які існували з початку побудови української держави. Зокрема, це «Книгарь» (1917–1920) за редактуванням В. Королева-Старого та М. Зерова, кварталник Українського наукового інституту книгознавства «Бібліологічні вісті» (1923–1930) за редактуванням Ю. Меженка, який об'єднував всіх українських книгознавців, у тому числі й діаспори, навколо найактуальніших проблем національної книги, «Голос друку» (1921), «Літопис друку» (1924–1930), бюлетень «Нова книга» (1924–1930) та ін. Ці друковані органи надавали необхідну інформацію з усіх галузей знань, культури й мистецтва, бібліографії й книгознавства.

Після закінчення діяльності журналу «Книга», який випускали українці в Австрії у 1921 р. [1], Празького часопису «Книголюб» (1927–1932), який п'ять років вичерпно інформував щодо української преси за кордоном і на Батьківщині, але припинив виходити з-за непереборних труднощів з розповсюдженням видання й браку коштів, львівські книгознавці заснували журнал «Українська книга» (1937–1943), присвячений бібліології та бібліофілству, – орган бібліологічної комісії Наукового Товариства ім. Шевченка та Українського Товариства бібліофілів у Львові. Він продовжував традиції «Бібліологічних вістей». Редактором його був відомий бібліограф і книгознавець Євген-Юліан Пеленський. Цей часопис був визначним явищем на книгознавчому полі, що об'єднав у ті роки всіх українських книгознавців, головним чином членів Бібліологічної комісії НТШ, Українського товариства бібліофілів у Львові та Товариства прихильників книги у Празі, й гідно репрезентував українське книгознавство в європейському світі [2].

Книгознавчі розвідки друкувалися також у «Записках Наукового товариства ім. Т. Шевченка» у Львові, у журналі «Наша культура» (Варшава, 1935–1939). Саме тут публікувалися Л. Биковський, С. Сірополко, Л. Животко, П. Зленко. Питання книгознавства активно досліджували літературознавець М. Возняк (Львів), історики І. Борщак (Париж) та І. Крип'якевич (Львів), мистецтвознавець В. Січинський (Прага), філолог і мистецтвознавець І. Свенціцький, філософ Д. Чижевський (Берлін) та ін.

Після другої світової війни українське книгознавство діаспори

спробувало відновити український книгознавчий орган. У 1948 р. В. Міяковський в Аугсбурзі випустив перший номер «Українських бібліологічних вістей». В редакційній статті він зазначав, що прагне «зберегти святу для кожного українця назву, підкреслити розуміння завдань журналу». Але цей номер виявився і останнім, продовжити видання не вдалося [3, с. 4].

З встановленням радянського режиму в материковій Україні бібліографічна діяльність почала контролюватися й цензуруватися, через що окремі ділянки знань та інформація про них стали заполітизованими або й зовсім зникли зі сторінок преси. «Діячі книгознавці були репресовані за український буржуазний націоналізм і відрив від практики соціалістичного будівництва». «З середини 1930-х і майже до кінця 1950-х рр. в УРСР не з'явилось, на жаль, жодної вагомій праці з історії книги чи книгознавства, а сам термін «книгознавство» вийшов з активного вжитку. Пізніше, в 1960-х–80-х рр., дослідники дуже обережно, поступово вводили до наукового обігу факти книгознавчого життя корифеїв галузі, висвітлювали окремі аспекти діяльності і робили перші спроби дати наукову оцінку доробку Українського наукового інституту книгознавства [5; 6].

Після розгрому практично всіх книгознавчих наукових інституцій в Україні, в другій половині ХХ ст. книгознавчі дослідження проводилися лише в Західній Україні та в українській діаспорі. Зарубіжна бібліографія, яка з'явилася за межами материкової України, в еміграції, взяла на себе функцію головного інформатора й намагалася в силу своїх можливостей максимально об'єктивно фіксувати нові джерела друку й знайомити з ними читача.

Основні книгознавчі сили діаспори після другої світової війни згуртувалися в США і Канаді. Квартальник «Українська книга» у Філадельфії (США), за задумом його видавців, був відродженням на еміграції традицій старої, львівської, «Української книги», але з відповідним врахуванням обставин життя української діаспори. Він став відносно довготривалим книгознавчим проектом (виходив 12 років, – до кінця 1982 р.). Започаткував його у 1971 р. у Філадельфії Богдан Романенчук.

Богдан Романенчук народився 9 січня 1989 р., (за іншими даними 23 лютого 1908, 1906, 1912 одного з років), с. Воскресінці, тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської області. У м. Філадельфія (США) – вчений-славист, літературо- і мовознавець, редактор і видавець, був потужною, яскравою постаттю в культурному житті української діаспори

ХХ століття. Після навчання в Коломийській та Рогатинській гімназіях, на початку 1930-х він студіював славистику, українську та польську мови й літературу, а також етнографію на славистичному відділі Львівського університету. Належав до студентських організацій і був активним у «гуртку українців» та в Товаристві ім. Петра Могили, де товаришував з відомим поетом Б.-І. Антоничем [7]. Закінчив філософський факультет Львівського університету зі ступенем магістра у 1935 р. Першими його творчими проектами були засноване ним у Львові власне видавництво популярної книжки «Всесвіт», а згодом – літературне видавництво «Українська книгоспілка» (1935–1939) [7; 8]. Був співробітником видання НТШ у Львові «Українська книга», де у 1937–1939 рр. вів рубрику «Бібліографія», публікував поточну бібліографію української книги у Галичині, на Буковині, Волині, Закарпатті (частково еміграційної).

У 1939–1940-х рр., уникаючи більшовицького переслідування, переїхав до Кракова, де працював редактором в Українському видавництві, викладав на курсах. У 1944 емігрував до Австрії, де досить тривалий час перебував у таборах для переміщених осіб у Ландеку. Незважаючи на важкі політичні та матеріальні обставини, продовжував разом з іншими галицькими інтелігентами-емігрантами працювати для розвитку української духовності, зокрема, виконуючи обов'язки культурно-освітнього референта у таборній управі, організувавши середню школу, де викладав українську мову та літературу. Співпрацював із Спілкою українських літераторів і науковців у Зальцбурзі, де заснував разом з правлінням Спілки, зокрема, її головою доктором Ю. Мачуком, літературно-науковий журнал «Літаври» (1947–1948; вийшло 6 чисел) [8, с. 272–273], вміщував там свої статті та рецензії.

Оселившись у 1949 р. у США, Богдан Романенчук став засновником видавництва «Київ» у Філадельфії, а потім, з 1950 до 1964 р., видавав літературно-мистецький журнал «Київ». Згодом об'єктивні та суб'єктивні обставини в Америці привели його до більш локального проекту, – журналу книгознавчо-бібліографічного профілю. За його задумом, журнал повинен був стати відродженням традицій старої, львівської «Української книги» Є.-Ю. Пеленського, (активним учасником якого був Романенчук), але з відповідним врахуванням обставин життя на еміграції.

Співтворцями філадельфійської «Української книги» були художник Петро Андрусів, мистецтвознавець Святослав Гординський, Богдан Кравців, Петро Мегик, Яр Славутич. Серед постійних редакційних працівників

бачимо письменників Юрія Косача, Олега Зуєвського, літературних критиків Ігоря Костецького, Остапа Тарнавського, Богдана Нижанківського, Михайла Ореста. Їх публікації зумовлювалися колом зацікавлень кожного автора.

У зверненні до читачів «Від редакції і видавництва «Київ» в першому номері «Української книги» [Філадельфія] читаємо: «Українська книга», яку оце починаємо видавати, має бути фаховим журналом бібліографії й книгознавства, із завданням пропагувати українську книжку, публікувати різного роду українську й українознавчу бібліографію, статті з ділянки українського книгознавства й історії української книги й друку, особливо на еміграції, відомості про українські бібліотеки та збірки українки, а також рецензії й огляди нових книжок, що з'являлися на еміграції у вільному світі, як і відзиви на деякі, варті уваги, вітчизняні видання.

«Українська книга», спочатку була кварталником, з тенденцією стати якнайшвидше двомісячником, надалі органом Бібліографічної комісії Американського НТШ і Канадського НТШ, Товариства українських бібліотекарів Америки (ТУБА) і Товариства українських книголюбів (бібліофілів) на еміграції. Журнал редагує колегія, а видає видавництво «Київ» у Філадельфії» [9]. Таким чином, особливістю програми американської «Української книги» було те, що вона прагнула охопити своєю увагою книгознавство, бібліотекознавство та бібліографію і еміграційної, і материкової України. Від Львівського журналу були запозичені назва і віньєтка обкладинки, а також мета і завдання, але, американський журнал не міг бути продовженням попереднього, а тільки його відновленням.

Нагадаємо, що в програму львівської «Української книги» входили: розвідки про історію українських рукописів, книжок і преси та про зв'язані з тим питання продукції та поширення книжок; другий відділ був присвячений сучасній книжці, далі бібліоекономії та бібліопсихології, третій – бібліотекознавству, історичному й сучасному; четвертий займало бібліофілство, справи, пов'язані з мистецьким вивінуванням (оформленням) книжки та загалом її культурою, п'ятий – бібліографічні покажчики поодиноких видань, біжуча західно-українська повна бібліографія. Останній відділ займала книгознавча всячина, замітки, дискусії, статті про книжкові курйози, хроніка книгознавчих установ та книжкового руху, рецензії на нові бібліологічні та бібліофільські видання тощо [10].

Журнал «Українська книга» (США) дає змогу простежити не тільки історію української книги на американському континенті, а й осягнути значення, визначити місце та роль книгознавчої справи у розвитку української діаспори.

На сторінках філадельфійської «Української книги» особлива увага була приділена пропаганді ідеї створення баз даних поточної та ретроспективної бібліографічно-документальної інформації про українську книгу, обов'язкового примірника від усіх українських книговидавців у різних країнах поселення, систематичного і повного постачання друкованої продукції до всіх книгосховищ, які взяли на себе нелегкий труд її реєстрації, фіксування і збереження. У філадельфійському виданні питома вага суто книгознавчих публікацій в порівнянні з львівською «Українською книгою» зменшується, бо змінюється структура видання, й нема достатньої кількості фахівців, щоб заповнювати кожен номер відповідними публікаціями, (як це було в львівській «Українській книзі»). З тієї ж причини журнал вмщував багато передруків. Звертає на себе увагу відсутність рубрики «З життя книгознавчих установ», яка була в старій «Українській книзі».

Основні тематичні напрями, що висвітлювалися в журналі: історія української бібліографії, бібліографія українки англійською мовою, проблеми еміграційної бібліографії, бібліографія художньої літератури, бібліографія періодики, бібліографія до історії повстанського руху, з питань української визвольної війни, бібліографія україномовної періодики, реєстрація рідкісної українки, панорама найновішої літератури в УРСР, українська радянська бібліографія.

Українські бібліотеки, бібліотечна справа, приватні бібліотеки, українські бібліотеки в діаспорі, каталоги книжкових книгарень, опис книжкових колекцій, каталоги книжкових виставок.

Рецензії й огляди різноманітних видань, переважно гуманітарних галузей, огляд мовознавчих видань, подані фрагменти етимологічного словника української мови, питання історії української мови, біографії видатних книгознавців, про проскрибовану українську літературу, роль письменника в суспільстві, історичне значення мемуаристики. Історія друкарства, про початки книгодрукування в Україні, каталоги інкунабул, подані фрагменти текстів стародрукованих видань (І. Федорова, М. Смотрицького, Ш. Фіоля та ін.). Питання транслітерації, паперознавство, про папір і філіграні, розвиток поліграфії в Україні).

Водночас видавці не обмежувалися українськими літературно-мистецькими об'рями, а намагалися давати інформацію про світове культурне життя.

Огляд публікацій свідчить, що редакція намагалася реалізувати заплановану програму видання часопису. Обіцяні матеріали, різнопланові за змістом та цільовим призначенням систематизувалися за певними рубриками. Серед них бачимо рубрики «Бібліографія», «Хроніка», «Бібліотечна хроніка», «Рецензії й огляди», підрубрику «Нові бібліографії». Журнал також фіксував і зберігав інформацію про події культурного й мистецького життя діаспори.

Пошта читачької аудиторії, її листи, були ілюстрацією зворотного зв'язку редакції з читачами, а, в першу чергу, джерелом інформації про думки зарубіжних українців стосовно актуальних проблем сьогодення. У кожному номері продовжувалася рубрика «Надіслані книжки», – це ті, які, на прохання редакції й видавництва, автори та видавці надсилали до часопису для бібліографування і рецензування.

Репертуар видань, які були у розпорядженні «Української книги» відбивався у рекламно-інформаційних матеріалах, що вміщувалися в кінці (іноді на початку чи на вкладках) кожного номеру. Це елементи книготоргівельної та видавничої бібліографії: умови передплати видань, адреси видавництв, де можна замовити ті чи інші видання, їх вартість. У деяких номерах відводилися сторінки для рекламування нових надходжень до тих чи інших видавництв чи книгарень.

Аналітичний огляд публікацій книгознавчого та бібліографознавчого спрямування на сторінках часопису «Українська книга» свідчить про те, що він продовжував традиції своїх попередників – «Книгаря», «Бібліологічних вістей» та, значною мірою, львівсько-краківського видання «Української книги» та водночас, за структурою і змістом опублікованих матеріалів, мав свої специфічні риси, зумовлені особливостями існування в обставинах діаспорного життя [11].

Структура видання, розгалужена мережа рубрик надають можливість представити широкий спектр питань, пов'язаних з книгознавчими, бібліотекознавчими і культурно-мистецькими подіями української діаспори в США. Як і вся незалежна українська преса діаспори, журнал «Українська книга», розвивався і здобував авторитет, оскільки висвітлював різні світогляди, ідеї і культурно-мистецькі події й явища, як у власному середовищі, так і в тогочасному суспільстві США.

Одним з завдань редактора було сформуванню сталу аудиторію вказаного часопису й утримати її. Так, у зверненні редакції журналу й видавництва до передплатників читаємо: «Вам завдячуємо перш за все, що часопис взагалі виходить, бо ви її своєю передплатою підтримали. Не допустіть до того, щоб журнал перестав виходити. Це єдиний журнал такого роду в усьому українському світі, – продовжувалося у зверненні, – і шкода було б припинити його видання. Журнал розсилається до різних бібліотек у світі, і він єдиний на той час у США та інших країнах репрезентує українську книжку» *.

Але в умовах еміграції це було дуже складним завданням. Редакції не вдалося активізувати достатню, для нормального функціонування часопису, кількість передплатників, що в підсумку й зумовило його недовговічність. Таким чином, матеріальні труднощі, недостатня кількість передплатників були основними причинами недовговічності журналу.

Слід відзначити, що відірвані від Батьківщини, без належного підґрунтя, без фінансової та наукової підтримки, редактори зуміли організувати і 12 років видавати оригінальний книгознавчий часопис, що у певний період був єдиним джерелом книгознавчої, бібліографознавчої та бібліотекознавчої інформації, публікації якого сприяли популяризації у світі духовних цінностей України. Він сприяв розвитку національної бібліографії і бібліології відповідно до конкретної потреби того часу і виконав своє призначення бути живим посередником між видавництвом і продавцем книжок та їх покупцем, а також інформаційного забезпечення фахівців і всіх читачів. Журнал був одним з каналів збереження національної ідентичності українців північної Америки, став інформаційним та консолідуючим органом українських іммігрантів. Він став певним етапом у розвитку українського книгознавства, вмістив великий пласт книгознавчого матеріалу того часу з цінними коментарями, які подають об'єктивний, без цензурного тиску, погляд на історичні події і обставини та на різноманітні аспекти культурного життя українців у США.

Матеріали часопису ще й досі маловідомі дослідникам, вони потребують фундаментального дослідження та належного аналізу в контексті нових методологічних підходів до створення картини історії сучасного українського книгознавства [12; 13].

* Звернення вкладене на окремому аркуші в журналі «Українська книга» ([Філадельфія], 1981, № 1).

Список використаних джерел

1. Федотова Оксана. До історії виходу українського емігрантського журналу «Книга» (Австрія, 1921) // Вісник книжкової палати. – 1996. – № 3. – С. 23–25.
2. Грузов М. Передмова / М. Грузов, М. Шудря // «Українська книга» (Львів, 1937–1939; Львів ; Краків, 1942, 1943): анотований покажчик змісту. – К., 1998. – С. 3.
3. Голобуцький Петро. Українське книгознавство в діаспорі // Науковий збірник Українського вільного університету: матеріали конференції «Народ, нація, держава, українське питання у європейському вимірі». Львів. – 1993. – С. 68–73.
4. Голобуцький П. В. Книгознавчі дослідження в Західній Україні та українській діаспорі кінця 1930-х – 1970-х років // Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4. – С. 363–364.
5. Ковальчук Г. І. Історики і дослідники української книги: До 80-річчя створення УНІКу // Вісник книжкової палати. – 2003. – № 4. – С. 46.
6. Ковальчук Г. І. Основні напрями діяльності УНІКу // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 3. – С. 19–23.
7. Керч Оксана. Велика, незаступна втрата... [Некролог Богдана Романенчука] // Вісник / [Видає Головна управа Організації Оборони Чотирьох Свобод України. – Нью-Йорк, 1989. – Ч. 3. – С. 184.
8. Комариця М. Романенчук Богдан // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / за ред. М. М. Романюка. – Львів, 1998. – Вип. V. – С. 272–274.
9. Від редакції й видавництва // «Українська книга». – Філадельфія, 1971. – № 1. – С. 1–2.
10. Від редакції // «Українська книга». – [Львів], 1937. – № 1. – С. 50.
11. Супронюк Оксана. Бібліографознавчі та книгознавчі публікації на сторінках журналу «Українська книга» (Філадельфія, 1971–1982) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 15. – Острог, 2010. – С. 265–275.
12. Ісаєвич Ярослав. Українське книгознавство: етапи розвитку // Вісник Львівського ун-ту : Серія книгознавство, 2006. – Вип. 1. – С. 7–19.
13. Тимошенко Ірина. Українське книгознавство у 1960–70-х роках ХХ ст. // Бібліотечний вісник. – 2008. – № 5. – С. 17–23.

УДК 01=161.2(71)

Валентина Березкіна,

мол. наук. співроб.

відділу зарубіжної україніки НБУВ

БІБЛІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Публікація висвітлює сторінки становлення й розвитку бібліографічних студій українських наукових і громадських центрів Канади у хронологічній послідовності за сторінками газети «Український Голос» та інших періодичних видань.

Ключові слова: бібліографія, український бібліографічний репертуар, бібліографія другого ступеню, українські бібліографічні студії Канади, газета «Український Голос».

Серед колекцій відділу зарубіжної україніки НБУВ виокремлюється добірка бібліографічних публікацій, чималий відсоток яких складають бібліографічні матеріали й документи, створені й укладені в бібліографічних, наукових, науково-громадських студіях українців Канади, в канадських університетах та бібліотеках. Протягом останнього десятиріччя до фондів відділу влилися колекції Українського Народного Дому у Вінніпегу (2346 од. описів журналів, 1033 од. опису книг), частина величезної спадщини відомого українського вченого Ярослава Рудницького (225 одиниць опису), колекція Анни Фігус-Ралько (близько 1000 од. описів) та ін.

Унікальний фонд друкованої бібліографічної продукції, створеної на теренах Канади українськими емігрантами різних поколінь, складають джерела загальної бібліографії, покажчики рекомендаційного характеру, книговидавничі, книготорговельні каталоги, описи книжкових виставок, авторські бібліографічні праці тощо.

В публікації йдеться про бібліографічні дослідження відомих вчених української діаспори в Канаді: Я. Рудницького, Я. Славутича, Д. Дорошенка, М. Бойка, про видання УВАН, КІУС, численних установ, організацій, університетів Канади, відображені в праці О. Войценко «Літопис українського життя в Канаді». З точки зору достовірності бібліографічної інформації до 1979 року включно ця праця, на нашу думку, є най-